

PÅ BESÖK I EKENS RIKE: EKFRÄMJANDETS EXKURSION TILL KALMAR DEN 7-8 SEPTEMBER 2017

Mats Hannerz

Text och foto

Kalmar län är med sina 5 miljoner kubikmeter landets ekrikaste län, och dessutom finns här den största förädlingsindustrin inriktad på ek. Det hade gått tio år sedan Ekfrämjandets förra besök i länet, och det var därför ett naturligt val för 2017 års exkursion. År 2007 stod Skogsstyrelsens Vimmerbydistrikt som värd, och nu var det Skogsstyrelsen i Nybro och Kährs som hade samma roll.

Exkursionen följde eken baklänges, från golvplanka till skog. En lyckad tågordning

eftersom kvalitetsegenskaperna hos slutprodukten är något som ekodlaren måste ha i åtanke under hela skötselkedjan.

Golvtillverkaren Kährs

Turen startade på torsdagen med lunch i Pukeberg, Nybro, och fortsatte sedan till timmerintaget på Kährs industrier i samma stad. Kährs tillverkar bland annat rustika parkettgolv av ek och andra lövträdslag. Här möttes de 85 exkursionsdeltagarna av John Ahlgren, inköpare och ekexpert på Kährs.

Dit ska vi! Exkursionen startade med kvaliteten i ekstockens slutprodukt - golvplankan - innan den fortsatte baklänges ut i skogen. John Ahlgren guidade på Kährs i Nybro.

Här matas ekstockarna in på Kährs. Varje år förbrukas 80 000 kubikmeter ek, varav 60 000 är svensk råvara.

Kährs är en nyckelspelare på den svenska ekmarknaden. Varje år förbrukas ungefär 80 000 kubikmeter ek. Sextio tusen kubikmeter av råvaran är svensk, medan 20-25 000 m³ importerar från framför allt Frankrike, Danmark och Tyskland.

Fabriken i Nybro sågar ”klenare” virke, upp till 40 cm, medan de grövre stockarna tas om hand i företagets såg i Blomstermåla. I Blomstermåla sågas bitar som används till enstavsparkett, enligt John ”ryggbiffen” i ekstocken”. I Nybro är det i stället 3-stav, ”köttfärsen”. Kvaliteterna avspeglas i priserna. Ett enstavsgolv kan kosta över 400 kronor per kvadratmeter, trestavsgolvet 140-180 kronor.

Viktigt att aptera och sortera rätt

Deltagarna fick en ordentlig genomgång av hur viktigt det är att aptera och bereda vir-

ket rätt. Den finaste kvaliteten är Diamantstock, där de grövsta stockarna kan ge ett pris på 5 000 kronor per kubikmeter. En diamantstock får inte ha några kvistar i mantelytan. Finns det en liten kvist klassas den ner till Blockstock, som också är välbetald. Är den ännu mer grovkvistig eller är klenare går den i stället som Kährstimmer. Av all stock som kommer in är ungefär 1,5 % diamantstock och 20 % blockstock.

Det är lätt att förstöra en potentiellt fin ekstock, och lätt att tappa tusentals kronor i värde. John Ahlgren pekade på exempel där blockstockar och diamantstockar blivit vrak genom att de har fel längd eller har fått med en grov kvist som skulle ha kapats bort. Utstickande rotben är också ett fel. Ofta kan det löna sig att gå över med motorsågen en gång till och snygga till stocken.

Vad som är god kvalitet sitter i betraktarens öga, men John betonade att kvistfritt virke alltid går att sälja. Just nu är det inne med mer rustika golv med kvistar, men samtidigt går trenderna upp och ner.

Hur ser man då till att stocken blir kvistfri? Stamkvistning upp till 5,4 meter är Johns råd, gärna i omgångar 2,7 + 2,7 meter. En ek kan stamkvistats upp till en grovlek på 20-25 centimeter, även om det naturligtvis är bra att starta tidigare.

Av allt virke som kommer till mätplanen hamnar ungefär 25 % i golven, och spillmaterialet går till fjärrvärme. Tidigare gick allt till Nybro energi, men då de har börjat elda sopor är det i stället Kalmar energi som får ta emot spillet och flisen.

Torkar till 6 %

Exkursionen vandrade vidare till sågverket, där Ronnie Olsson visade runt. Timmerstocken går igenom en metalldetektor

innan den rotreduseras och kapas ner till standardlängd. Efter den andra såglinjen är bitarna 500 mm eller längre, och de sorteras då automatiskt till enstav och trestavsbitar. Efter finsågningen återstår trestavsbitar som är 31 × 81 mm stora.

Det är viktigt att virket är torrt när själva golv tillverkningen ska börja. Golvämnen torkas i en första vända i luft, ner till 20 % fukthalt, och därefter i torkanläggning till 6 % innan de kan gå vidare in i fabriken.

Patent från 1941

I själva golvfabriken guidade Ingrid Pettersson. Hon kunde visa hur komplext ett golv kan vara under den synliga ekytan. I golvstommen finns lameller av tall, björkplywood och baksidesfanér i gran, alla med sitt särskilda syfte. Ett golv som klarar alla årstider med sina skiftande temperaturer och luftfuktigheter är en utmaning. Det var här som Gustaf Kährs tog fram lösningen

D som i diamant. Ulf Forsudd beundrar den värdefulla stocken, som i grova dimensioner kan betalas med 5 000 kronor kubikmeter.

Slitlagren i de golv som exporteras till 70 länder världen över.

med sitt patent för fabriksstillverkad lamellparkett år 1941.

Samma framgångsrika grundkonstruktion används än idag, och är förklaringen till att Kährs är ett av de större företagen i Kalmar län med sina 840 anställda. Företaget tillverkar 80 000 kvadratmeter golv per vecka, och exporten går till 70 länder världen över.

Efter fika och slutdiskussion som höll på att spräcka tidsprogrammet hastade exkursionen vidare till Kalmar för att förbereda sig för årsmöte i anrik slottsmiljö.

Årsmöte i slottsmiljö

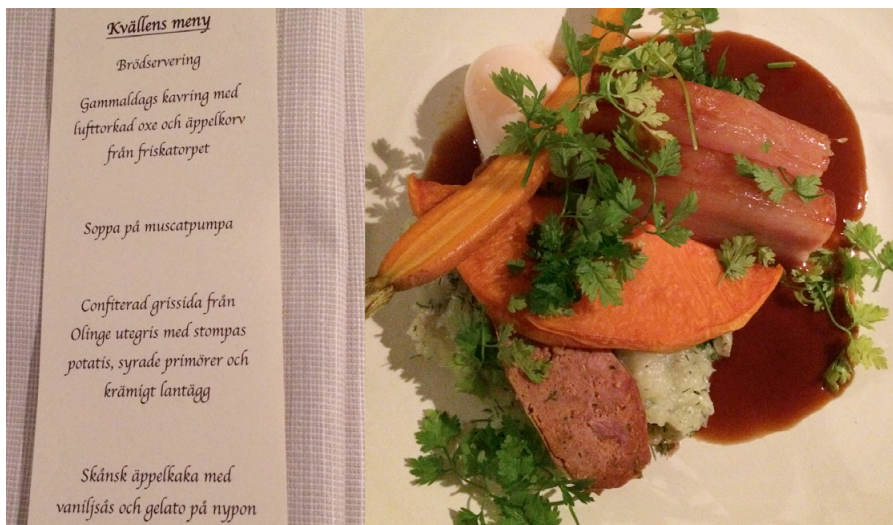
Större delen av sällskapet övernattade på Slottshotellet, intill Stadsparken och Kalmar Slott. Därifrån var det nära till nästa punkt, årsmötet i en av lokalerna i slottet. Mötet började med en inspirerande föreläsning av Bengt Andersson, mottagare av Ekfrämjandets rikspris (se separat artikel). Bengt är snickare och träpedagog, och han har gjort stora insatser för att hålla gamla kunskaper om virkets egenskaper och an-

vändning vid liv. Därefter följde ordinarie årsmöte, där bland annat nya sekreteraren Frida Jonsson från Skogsstyrelsen hälsades välkommen.

Men sedan var det dags för slottsmiddag, dagen till ära i historisk inramning. Det startade med ett välkomnande av ståthållaren, som väntade på besök av Johan III. Vi var naturligtvis bjudna till det kungliga bordet.

Kalmar slott började uppföras redan på 1100-talet som ett försvarstorn, och under århundrandena har det byggts ut till den mäktiga skapelse det är idag. Slottet stod i centrum för bildandet av Kalmarunionen år 1397, och här togs Gustav Vasa emot när han återvände till Sverige år 1520 efter sin tid i exil, innan han startade sitt uppror mot Kristian Tyrann. På 1500-talet såg slottet sin glansperiod. Erik XIV använde slottet som residens under tiden som hertig av Kalmar och Kronobergs län, och hans bror Johan III fortsatte med byggandet.

Middagen som följde gick i 1500-talskrud med gamla men välsmakande recept

Kunglig middag à la 1500-tal. Confiterad grissida, stompas, syrade primörer, krämigt lantägg.

Kalmar slott under fullmånen och tjänstefolk som spelar ut hela registret.

Bengt Andersson demonstrerade bruksföremål i trä. Årsmöte på slottet.

Ståthållaren på Kalmar slott hälsade sällskapet välkommen till det kungliga bordet.

och serveringspersonal i tidstypisk klädsel. Middagen blev också tillfälle att dela ut priserna, där Bengt fick ta emot sitt Rikspris. Ulf Forsudd från Värmland och Kalmar kommun var mottagare av Ekfrämjandets länspris.

Fullmånen sken över slottsbyggnaden när sällskapet lämnade för nattsömn inför morgondagens exkursion.

Fredagens regn stoppade inte vandrigen i den tätortsnära ekskogen.

Djurängen - tätortsnära ekskog

Fredagen startade med bussfärd till Djurängen, en tätortsnära lövskog strax norr om centrum i Kalmar. Här tog Kalmar kommun emot i skepnad av Tomas Burén och hans kollegor. Kalmar hade ju fått sitt pris för sin förvaltning av alla fina ekar i kommunen. Här hade man förstått vikten av att vårda de äldre bjässarna, hugga fritt så det släpps ned ljus, men också att tänka på återväxten av nya ekar.

Åsa Ström från Södra bistod också i guidningen. Södra har genom åren hjälpt kommunen med skötseln, och förtjänade en stor del av äran i länspriset. Eklandskapet i Kalmarsundsområdet är unikt med sin mängd grova ekar, ofta på igenväxande betesmarker. Många av de tätortsnära områdena hyser grov ek som bidrar till den biologiska mångfalden.

Djurängen är ett sådant exempel. Det var tidigare gammal betes- och åkermark som har fått växa igen. Utmaningen har

varit vad som ska göras för att de värden som har skapats inte ska förstöras. Att återinföra betet är sällan realistiskt i de bostadsnära och välbesökta områdena. Men träden kräver utrymme, och det krävs ljus för att släppa upp ny föryngring.

Det var Södra som tog sig an uppdraget i Djurängen. Här har man röjt underbeståndet med klipp, manuella huggare och skotare. På 8 hektar fick man ut 30 m³ ek-timmer, 800 m³ flis, 40 m³ lövmassa och 30 m³ bränsleved. Det är knappast någon ekonomi i uttaget, i stället handlade det om en nettokostnad på kanske 100 000 kronor.

Tidigare utdöd art återuppstod

I en skog som Djurängen är allmänhetens synpunkter viktiga, men det är också lika viktigt att informera allmänheten om varför åtgärder görs. Kommunen får höra från vuxna att de inte vill se några döda träd medan barnen tycker om att det ligger stockar som de kan klättra på.

På vissa ställen samlas upplag av nedtagna stadsträd i faunadepåer. Och åtgärderna har haft effekt. År 2011-2012 inventerades de mest tätortsnära ekskogsmiljöerna i Kalmar, och man hittade 50-60 rödlistade arter av insekter, lavar och svampar. I Djurängen hittades bland annat en skalbagge som tidigare klassats som nationellt utdöd – *Oxylaemus variolosus*, en art i familjen rovbarkbaggar.

Det unika ekbeståndet i Kölby

Efter besöket på Djurängen, delvis i tungt regn, fortsatte bussen till Kölby söder om Kalmar stad. Här öppnade Fred Lönnberg, tidigare på Södra, med att ”Nu står vi i ett av Sveriges mest unika ekbestånd”.

Ekskogen i Kölby är på totalt 20 hektar och idag ungefär 75 år. Det har uppstått som en igenväxt betesmark men har därefter skötts enligt skolboken. Åtgärderna är dessutom dokumenterade, vilket gör skötselhistoriken extra intressant.

Oxylaemus variolosus, tidigare klassad som nationellt utdöd hittades i Djurängen. Foto U. Schmidt (CC BY 4).

Lars Karlsson, som tidigare hörde till Skogsstyrelsen, har följt ekbeståndet i Kölby under decennier, och också sett ut huvudstammar att vårda och stamkvista.

Kajsa Lindberg och Lars Elversson är nutidens markägare. De berättar att den gamla hagmarken till stora delar skulle ställas om till jordbruksmark år 1938. Kriget kom emellan, och i stället växte sly upp under de fåtaliga äldre ekarna i hagen. Lars farfar fick en ingivelse att satsa på eken och skickade in arbetare med röjkniv som kunde rensa upp och friställa de finaste individerna. Beståndet blev snart sevärt, och Ekfrämjandet har besökt skogen både 1959 och 1999. Den legendariske jägmästaren Erik Sökjer-Petersen är en av många andra besökare. Han blev så tagen att han samlade in ollon för att använda på skånska gods.

Bra klimat och bra jord

En som känner beståndet väl är Lars Karlsson, som tidigare arbetade på Skogsstyrelsen i Nybro. Han synade ut framtidsstam-

mar och huvudstammar år 1990 i den då täta skogen. Han beskrev utgångsläget som gott – det var heltäckande med löv utan luckor och kvalitetsträden var jämnt utspridda. När stammarna var utsedda var det bara att börja hugga upp med start i kanterna av beståndet. Det blev 15 meter mellan huvudstammarna och 7 meter till mellanstammarna.

Varför trivs eken så bra i Kölby? Lars Karlsson har några förklaringar. Det är ett bra klimat med varma somrar och kalla vintrar, och marken är ingen ren lera. Fred Lönnberg fortsatte med att berätta om skötselhistoriken, där han själv har varit engagerad som representant för Södra. År 2006 gjordes en gallring längs stickvägarna där stamantalet sänktes från 500 till 250 per hektar, den första gallring som utförts med skördare i ekskog. Året därpå gjordes mer gallring, följt av vattskottrensning.

Anders Ekstrand demonstrerar hur huvudstammarna utvecklas från dagens 36 cm tjocka stammar till 81 cm bjässar om ytterligare 75 år.

Fred Lönnberg berättar om åtgärderna i Kölby från 1940-talet och framåt.

Bara halvvägs

På en yta med inmätta träd diskuterades mål och utveckling av träden. Idag stod här 120-140 stammar per hektar. Slutmålet är 50-80 grova stammar med 80 cm diame-

ter och kvistfri stock upp till 8 meter. En framskrivning av stammarnas utveckling visade att ekarna skulle nå dit år 2092, och då dessutom ha diamantkvalitet. Som Fred Lönnberg påminde: "Vi står i ett jättefint bestånd, men vi har bara kommit halvvägs". Tidsperspektiven befäster att ekskogskötsel är ett stafettlopp mellan generationerna. Markägarna Lars och Kajsas barn är idag 6 och 4 år, och det är först när de nått mogen medelålder som ekarna är klara att skörda.

På ytan blev det som vanligt diskussion om lämpliga skötselstrategier. Anders Ekstrand tryckte på att tillväxten avgörs av krongdiametern. Med till-

Barnen till Kajsa Lindberg och Lars Elversson, nuvarande ägare av Kölby, kan få se slutprodukten av ekskötseln om 75 år.

räckligt stor krona går det att få kortare omloppstid. Här fyllde Cecilia Rooth på med att gallringen i beståndet borde ha varit ännu kraftigare för att gynna tillväxten hos huvudstammarna. De produktionstabeller som Charles Carbonnier tog fram på 1970-talet fick en del kritik. ”Det är för svagt, även i de hårdaste programmen”, tyckte Anders Ekstrand.

Björnö – en rest av tempererad ädellövskog

Exkursionen fortsatte sedan till Björnö naturreservat norr om Kalmar. Här tog Jonas Hedin från Länsstyrelsen i Kalmar emot och berättade om eklandskapet naturvärden. Björnö är en av pärlorna längs Kalmarsundskusten. Eken finns av historiska skäl mest på godsens, den gamla frälsemarken, trots att trädslaget inte var fredat där. Jonas berättade att eken kan bli 1000 år gammal och är värd för 1500 arter. Den ekskog som finns på Björnö anses vara en rest

av den tempererade ädellövskogen som betades av stora, vilda, betesdjur. Det är en naturtyp som har försvunnit i stora delar av Europa, vilket gör att vi har ett extra stort ansvar att bevara det som finns kvar, enligt Jonas.

Ett flertal i Björnö finns en mängd rödlistade skalbaggar som läderbagge, svart guldbagge, brunoxe och den taggbock som Anders Ekstrand hittade på marken. Döda ekar blir också bostäder för bin som citronbin och murarbin.

Den större ekbocken, en av Sveriges mest hotade skalbaggar, ingår i ett åtgärdsprogram där man försöker etablera bestånd även på fastlandet. Idag finns skalbaggen bara i Halltorp på Öland (se Ekbladet 2017). Björnö är ett av ställena där utsättning kommer att ske.

Många alternativa skötselåtgärder

På Björnö stannade exkursionen också i ett område utanför reservatet. Här var frå-

Eklandskapet i Björnö betraktas som en rest av den tidigare tempererade ädellövskogen, en biotoptyp som trängts tillbaks i Europa och dessutom är beroende av bete.

gan hur det ojämna beståndet med enstaka grova ekar och få små ekar skulle hantearas. Deltagarna konstaterade att det fanns en hel del småplantor i gräset, men att de trycks tillbaks av betning. Anders Ekstrand och Fred Lönnberg pekade på tre alternativ för det 5 hektar stora beståndet och visade också ekonomiska kalkyler.

1/ Naturvård med betesdrift. Det kan ge 4 000 kronor per hektar och år i täckningsbidrag, utöver inlösen av virket.

2/ Kontinuitetsskogsbruk med måldiameterhuggning av stammarna. Redan idag har 15 ekar måldiametern 80 cm. Kassaflödet beräknas till 3 000 kr/år, och kan på sikt nå upp till 6 000 kr. Nuvärdet är 35 000 kr.

3/ Slutavverkning och föryngring, men med sparande av unga ekar och naturvårdsträd. Området hägnas för att gynna föryngringen. Det här alternativet fick högst nuvärde, 45 000 kr.

Det blev dagens avslutning. Något svar på vilket alternativ som var bäst fanns inte, men diskussionen visade att det finns många vägar att välja mellan.

Tack till Skogsstyrelsen, Kährs, Länsstyrelsen och Kalmar kommun för en innehållsrik exkursion i ekens rike. ■

Om författaren

Mats Hannerz är redaktör för Ekbladet och ansvarig för föreningens hemsida. Han är tidigare skogsforskare och har nu eget företag med fokus på forskningsinformation. Att han bor i Kalmar gjorde inte exkursionen mindre lockande.

mats.hannerz@silvinformation.se

Jonas Hedin, länsstyrelsen i Kalmar, med taggbock som hittades under en av ekarna.